

ABRAHAM – PRIJATELJ BOŽJI, ČOVJEK VJERE I DJELA PREMA JAKOVLJEVOJ POSLANICI

Mato ZOVKIĆ, Sarajevo

Sažetak

Današnji egzegeti drže da su povijesni naslovnici Jakovljeve poslanice bili obraćenici grčke kulture koji su prije toga slušali propovijedi u sinagogama za Židove dijasporu. Zato su kao »podtekst« imali na umu Abrahamove kušnje kako su izložene u kanonskim spisima Staroga zavjeta te osobito u nekanonskoj Knjizi Jubileja, kod Filona Aleksandrijskog i u drugim spisima judaizma. Ti spisi među Abrahamova vjernička djela posebice ubrajaju selidbu u novu zemlju radi prakticiranja monoteizma, ugošćivanje stranaca, kontrolu vlastitog jezika, pomaganje siromasima, »vezanje Izaka«, strpljivo podnošenje Sarine smrti. Povijesni čitatelji mogli su doživljavati aluzije na Abrahamove kušnje u Jak 1,1.2-8.19; 2,8.13.19-24; 3,13; 4,4-5; 5,1-6. Kad Jak 2,23 kaže da je Abraham zbog svojih djela nazvan prijateljem Božjim, misli na kanonske knjige Staroga zavjeta i spise judaizma prema kojima je Abraham Božji miljenik zato što se odazvao Božjem pozivu i u svim kušnjama ostao vjeran. U tom kontekstu »tko hoće da bude prijatelj svijeta, promeće se u neprijatelja Božjega« (Jak 4,4) Poimanje svijeta tu nije dualističko nego etičko: vjernik koji se u ponašanju drži svjetovnih mjerila a ne računa ozbiljno s Bogom, pretvara se u neprijatelja Božjega. Zbog učenja o međusobnom dopunjavanju vjere i djela Jakovljeva je poslanica važna za dijalog Židova i kršćana danas te za unutarkršćanski dijalog evangelika i katolika. Kako je i u islamu (Kur'an 4,125) Abraham kao razbijač idola i putnik vjere nazvan prijateljem Božjim, on može biti impuls za dijalog kršćana i muslimana kojima je stalo da kao vjernici doprinose izgradnji humanijeg svijeta. Jak 2,15 ističe da »brat ili sestra« koji su goli i gladni nemaju nikakve koristi ako dolaze na liturgiju zajednice te bivaju otpušteni s »Idite u miru«, a u 2,25 za uzor vjere i djela stavlja Rahabu koja je, povjerovavši u Boga jedinoga, zaštitila Jošuiue uhode čak na štetu svoje domovine. U ovim detaljima žene kršćanke nalaze nadahnuće za ulogu žena u Crkvi i svijetu.

Cljučne riječi: Abraham, prijatelj Božji, čovjek vjere, Jakovljeva poslanica.

Uvod

Noviji priređivači uvoda u Novi zavjet i monografija o Jakovljevoj poslanici naglašavaju da je to mudrosni spis Novoga zavjeta, misaono ovisan o starozavjetnim mudrosnim spisima te o tradiciji Isusova Govora na gori iz razdoblja prije za-

pisivanja u Matejevu i Lukinu evanđelju (Mt 5 – 7; Lk 6,20-49).¹ U cijeloj poslanici Jakov više puta *aludira* na Abrahama i druge starozavjetne uzore vjere, ali ga izričito spominje samo u 2,23 u okviru rasprave o vjeri i djelima, o kojima odlučno ističe: »Vjera bez djela je mrtva« (2,17.26). Većina današnjih komentatora vidi ovdje izvjesnu polemiku s krivo shvaćenim i primjenjivanim Pavlovim poimanjem opravdanja po vjeri u Krista. Razdvajanju prave vjere od moralnog ponašanja vjernika suprotstavljaju se i druge katoličke poslanice unutar Novoga zavjeta, jer prema njihovu zajedničkom učenju udio na konačnoj Božjoj pobjedi ovisi od sadašnje aktivne poslušnosti riječi Božjoj. Po uvjerenju Roberta Walla, Jakovljeva poslanica dodana je kanonu Novoga zavjeta »radi stvaranja radnog odnosa prema Pavlovskoj zbirci«². Kad traži vjeru i djela, Jakov je na liniji povijesnog Isusa koji uči da nije dovoljno govoriti »Gospodine, Gospodine« nego treba činiti volju Božju (Mt 7,21-23 = Lk 6,46). To Isus još zornije pokazuje kada kaže da će Bog ljude u eshatonu suditi prema jednostavnim djelima pomoći potrebnima s kojima se budući eshatonski sudac već sada poistovjećuje (usp. Lk 10,29-36 i Mt 25,31-46). Za razliku od Pavla koji uči da se opravdavamo vjerom u Krista, bez djela Zakona (Gal 2,16; Rim 3,20 – pri tome prvenstveno misli na obrezanje), Jakov poput Isusa pod djelima misli moralno postupanje u različitim situacijama ljudskog i vjerničkog života: strpljivo podnošenje kušnje (1,2-4.13-14), pomaganje sirotama i udovicama (1,27), poštivanje siromaha i ublažavanje njihove oskudice (2,2-8), konstruktivno služenje darom govora (1,26; 3,2-12; 4,11-12; 5,12), računanje s Bogom u planiranju i obavljanju svjetovnih poslova (4,13-17), isplaćivanje dolične plaće radnicima (5,1-6), strpljivo čekanje dolaska Gospodnjeg (5,1-11), pomaganje bolesnima (5,14-15), vraćanje subraće koja odlutaju od istine (5,19).

Aluzije na Abrahamove kušnje u Jakovljevoj poslanici

Autor ove poslanice zove svoje naslovnike »dvanaest plemena raseljeničtva« (1,1) te ih 19 puta oslovljava s »braćo« ili »braćo moja«. U Starom zavjetu »dva-

---

¹ Od Uvoda u Novi zavjet služim se: R. E. BROWN, *An Introduction to the New Testament*, Doubleday, New York, 1997., 725–747; I. BROER, *Einleitung in das Neue Testament, Band II: Die Briefliteratur, die Offenbarung des Johannes und die Bildung des Kanons*, Echter Verlag, Würzburg, 2001., 593–612. U. SCHNELLE, *Einleitung in das Neue Testament, 4. neubearbeitete Auflage*, Vandenoehck und Ruprecht, Göttingen, 2002., 429–444. Od monografija kojima se služim ovdje navodim P. J. HARTIN, *James and the Q Sayings of Jesus*, JSOT Press, Sheffield, 1991.; R. BAUCKHAM, *James. Wisdom of James, disciple of Jesus the sage*, Routledge, London – New York, 1999.; L. L. CHEUNG, *The Genre, Composition and Hermeneutics of James*, Paternoster Press, Carlisle, Cumbria, U. K., 2003.

² R. W. WALL, »A unifying theology of the Catholic Epistles: a canonical approach«, u: J. SCHLOSSER (ur.), *The Catholic Epistles and the Tradition*, Leuven University Press, 2004., 43–71. U tom svesku radova sa simpozija o katoličkim poslanicama u Louvainu 2003. nalazi se devet priloga o Jakovljevoj poslanici.

naest plemena Izraelovih« su cijeli narod Božji (Izl 24,4). Izrael u dijaspori ili raspršenosti ostaje povezan s Bogom saveznikom i međusobno (Jr 23,3; Ps 147,2; Bar 3,8; 2 Mak 1,27). Ovi naslovnici žive među sugrađanima grčke kulture ali su povezani među sobom poput Izraelaca izvan Svete zemlje. Sam naziv »dijaspora« prvenstveno označava obraćenike s poganstva koji su prije priključenja Isusovu pokretu u sinagogama dijaspore slušali čitanja i homilije. Zato su im vrlo dobro poznati starozavjetni heroji vjere. Wiard Popkes pri analizi socijalne situacije povijesnih naslovnika postavlja tezu da su oni »bogobojazni« – bivši pogani koji su se obratili na židovstvo prije priključivanja Isusovu pokretu. U svom nesocijalnom ponašanju skloni su religijskom formalizmu, jer se skrivaju u dvije teološki labave tvrdave: poimanje Tore (2,8-13) i poimanje vjere (2,14-26).³ Oni su zbog svoje vjere neznatna socijalna manjina u grčko-rimskom svijetu ali među većinom obraćenika s poganstva, koji dobro poznaju židovstvo kakvo je bilo propovijedano po sinagogama izvan Palestine, ima i etničkih Židova koji žive u dijaspori.⁴ Protestantski bibličar A. Meyer u svojoj knjizi *Das Rätsel des Jakobusbriefes* god. 1930. postavio je hipotezu da je Jakovljeva poslanica pseudepigrafski židovski spis iz prve polovine I. st. koji je neki kršćanin »pokršćanio« pod kraj I. st., ali dosta nevjesto jer je u postojeći židovski spis samo dvaput unio ime Isus Krist i nešto izostavio da spis bude konfesionalno bezbojan. Ovu hipotezu danas ne prihvaća nijedan ozbiljan znanstvenik, ali sve veći broj njih otkriva da je Jakovljeva poslanica pisana po pravilima grčko-rimske retorike, osobito drugo poglavlje koje nas ovdje najviše zanima, što je samo dokaz da je prva Crkva primljenu tradiciju oblikovala u pisane oblike onog vremena i mjesta gdje su nastajali novozavjetni spisi.⁵ Ipak, D. C. Allinson se doduše distancira od Meyerove hipoteze, ali izraz *diaspora* u Jak 1,1 i 1 Pt 1,1 shvaća kao Izraelovu dijasporu te drži da je Jakovljeva poslanica upućena obraćenim poganima radi ispravljanja njihove teoretske vjere i Židovima radi pojašnjenja i eventualnog pridobivanja.⁶ Svakako je iz konteksta ove poslanice razvidno kako autor pretpostavlja da njegovi povijesni naslovnici dobro poznaju starozavjetne velikane vjere i posebno tradiciju o Abrahamu.

³ Usp. W. POPKES, *Adressaten, Situation und Form des Jakobusbriefes*, Verlag Katholisches Bibelwerk, Stuttgart, 1986., 53–124, osobito 66 i 118.

⁴ Usp. H. FRANKEMÖLLE, *Der Brief des Jakobus. Kapitel 1 (ÖTK 17/1)*, Gütersloher Verlagshaus, Gütersloh, 1994., 54–57.

⁵ Usp. D. F. WATSON, »James 2 in light of Greco-Roman schemes of argumentation«, u: *New Testament Studies*, 39 (1993.), 94–121.

⁶ Usp. D. C. ALLISON, Jr.; »The Fiction of James and its *Sitz im Leben*«, u: *Revue biblique*, 108 (2001.), 4, 529–570. Str. 536–546 obrazlaže sadržaj izraza *diaspora* u Jak 1,1; 1 Pt 1,1 te u judaizmu i ranom kršćanstvu.

U homiletskoj građi Židova dijaspore prepričavane su zgode o herojima vjere ne samo iz građe u kanonskim knjigama Septuaginte nego i nekanonskim.⁷ Tim više što Septuaginta, u usporedbi s masoretskim tekstom, odražava da u vrijeme nastajanja Jakovljeve poslanice kanon židovske Biblije još nije bio zavladao.⁸ Jedna od tih je i *Knjiga Jubileja*, iz II. st. pr. Kr. u kojoj jedan anđeo pripovijeda Mojsiju zgode iz Postanka i Izlaska, ali tako da neke događaje skraćuje, neke širi te ubacuje nekoliko kojih nema u Tori. *Jub* 12,1-21 prikazuje kako Abraham spaljuje idole Ura i otkriva monoteizam.⁹ Tu Abraham tumači svome ocu Terahu da su idoli nijemi te da im se ne treba klanjati. Oni su djelo ljudskih ruku. Abraham odgovara sinu da su ga sugrađani postavili za službenika idola pa se boji da će ga ubiti ako prestane predvoditi kult idola a sinu savjetuje da o tome šuti, jer bi i njega mogli ubiti. Abraham je ipak noću spalio »kuću idola«. Među onima koji su pokušali idole spasiti iz vatre bio je i Abrahamov brat Haran koji je umro zbog opekotina te bio sahranjen u Uru. Na to je Terah morao seliti u Haran sa svojim sinovima. Jak 4,4-5 naziva naslovnike duhovnim preljubicima ukoliko se dodvoravaju svijetu. To može biti aluzija na Abrahamovu borbu protiv idola, jer proroci nazivaju preljubom Izraelovo štovanje tuđih bogova (Jr 3; Ez 16 i 23). Dok je Abraham jedne noći promatrao zvjezdano nebo, zaključio je da su nebo i zemlja u Božjim rukama te da on šalje kišu, dan i noć. U molitvi je izrazio spremnost da sa svojom obitelji zauvijek štuje Boga jedinoga te upitao, treba li se vratiti u Ur gdje mu predstoji opasnost po život ili ostati u Haranu. Bog mu se objavljuje i određuje da seli u novu zemlju, što je tradicija zapisana u Post 12,1-3. Jak 2,19 govori da i đavoli vjeruju u Boga ali dršću, jer ne mogu više postupati u skladu s Božjim zapovijedima. Tu bi mogla biti aluzija na Abrahamove kušnje iz *Jub* 12. U Jakovljevu učenju da je Otac svjetlila porodio vjernike riječju Istine da budu prvina njegovih stvorova (1,17-18) moguća je aluzija na blagdan žetve i prvina (Izl 23,16) kako je naglašen u *Jub* 6,21-22; 16,13-14; 22,1. Prema ovim tekstovima Izak se rodio na Blagdan prvih plodova, a i Abraham je umro na taj blagdan. U Jakovljevu upozorenju na opasnost bogatstva

---

⁷ Preuzimam rezultate istraživanja od R. B. WARD, »The Works of Abraham«, u: *Harvard Theological Review*, 61 (1968.), 283–290, zatim R. BAUKCHAM, *James*, 120–127 te D. INSTONE – BREWER, »James as a Sermon on Trials of Abraham«, u: P. J. WILLIAMS – A. D. CLARKE – D. INSTONE-BREWER (ur.): *The New Testament in Its First Century Environment. Essays on Context and Background in Honour of B. W. Winter on his 65th Birthday*, William B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, Michigan, 2004., 250–268.

⁸ Usp. J. LUST, »Septuagint and Canon«, u: J.-M. AUWERS – H. J. DE JONGE (ur.), *The Biblical Canon*, Leuven University Press, 2003., 39–55. Knjiga sadrži referate s *Colloquium biblicum lovaniense* 2001. O kanonu Staroga zavjeta uz ovaj donosi još 8 priloga.

⁹ Služim se uvodom, engleskim prijevodom i komentarom O. S. WINTERMUTE, »Jubilees (Second Century B. C.) A new translation and introduction«, u: J. H. CHARLESWORTH (ur.), *The Old Testament Pseudepigrapha*, sv. 2, Doubleday, New York, 1985., 35–142.

nagomilanog uskraćivanjem zasluženih plaća radnicima (5,1-6) može također biti aluzija na *Jub* 13,28-29; 17,17 (»Gospodin je kušao Abrahama bogatstvom kraljeva«). *Jub* 19,1-9 govori o smrti Sare koju je Abraham oplakivao, ali »nije bio nestrpljiv u svojim riječima« a zatim je uljudnim riječima isposlovao da mu Hetovi sinovi prodaju njivu s pećinom u koju je pokopao Saru. U savjetu vjericima da budu brzi na slušanje te spori na govor i srdžbu (1,19.26) Jakov može aludirati na ovu Abrahamovu vrlinu.

Zgoda o žrtvovanju Izaka u *Jub* 18,1-13 proširena je nekanonskom građom gdje Mastema kao knez zlih duhova predlaže Bogu da iskuša Abrahamovu vjeru tako što će mu narediti da žrtvuje Izaka za žrtvu paljenicu (17,15-18). Tom prigodom nabrojene su dotadašnje Abrahamove kušnje: selidba iz vlastite zemlje, glad, bogatstvo kraljeva, Sara dva puta, obrezanje, otpuštanje Hagare, izgon Jišmaela. Vrhunac sviju kušnji je žrtvovanje Izaka¹⁰ koje je ispriповijedano kao u Post 22,1-19 s time da je knez zlih duhova Mastema »bio postuđen«. Jak 2,20-26 vjerojatno ima na umu sve Abrahamove kušnje kad kaže da je kod njega vjera *surađivala* (imperfekt u grčkom) s djelima.

Filon Aleksandrijski (od oko 20. pr. Kr. do oko 50. po. Kr.) u više svojih djela spominje Abrahama te ga više od 40 puta naziva »mudrim Abrahamom«. Uz to je napisao dva odvojena djela o njemu: *O selidbi Abrahama*¹¹ i *O Abrahamu*¹². U *De Abr* 167 prikazuje Abrahamovo ugošćavanje trojice nepoznatih putnika iz Post 18 te kaže da je gostoprinstvo važnije nego »sva djela pobožnosti i bogoštovlja zajedno«. Zatim prikazuje Abrahamovu žrtvu. Ovo vezanje Abrahamove gostoljubivosti i spremnosti da žrtvuje sina naslućujemo u Jak 2,21-23: »Zar se Abraham, otac naš, ne opravda djelima (*erga* – plural!), kad na žrtvenik prinese Izaka, sina svoga. Vidiš: vjera je surađivala s djelima njegovim i djelima se vjera usavršila!« U svom djelu *De somniis* I, 194–195, Filon spominje Abrahamovu kušnju u vezi sa žrtvovanjem Izaka. Zato su Jakovljevi povijesni slušatelji, pri slušanju poziva na savršenu postojanost koja se stječe podnošenjem raznih kušnja te na molitvu za dar mudrosti (1,2-8), mogli misliti na Abrahamove kušnje kako se o njima propovijedalo na sinagogalnom bogoslužju. Abrahamove kušnje, kako ih prikazuju kanonske i izvankanonske knjige Židova bile su stoga »podtekst« koji su Jakovljevi

¹⁰ D. Instone-Brewer zbraja ovih devet i smrt Sarinu kao desetu Abrahamovu kušnju te ukazuje na spominjanje »deset Abrahamovih kušnja« u spisima judaizma.

¹¹ *De migratione Abrahami* – služim se engleskim prijevodom u *The Works of Philo*, preveo C. D. Yonge, Hendrickson Publishers, 2000., 253–275.

¹² *De Abrahamo* – engleski prijevod u *The Works of Philo*, 411–434. U prvom izdanju svoga prijevoda Yonge je dao naslov »Traktat o životu mudraca kojega je pouka učinila savršenim«. S. SANDEL, *Philo of Alexandria. An Introduction*, Oxford University Press, New York, 1979., 29–30, kaže da u prvom traktatku Filon obilno navodi dijelove Postanka u kojima se spominje Abraham, a u drugom ne, te na temelju toga zaključuje da prvo djelo upućuje Židovima kao već poučenima a drugo poganima.

povijesni čitatelji imali na umu. Kušnje u vjeri svojih povijesnih čitatelja Jakov je osvijetlio Abrahamovim kušnjama.¹³

Uz Abrahama i Rahabu kao uzore biblijske vjere i djela Jakov u 5,10 navodi osporavane proroke koji su »podnosili zla«. Ovdje se on oslanja na biblijsku i izvanbiblijsku tradiciju o proganjanju i nasilnom ušutkavanju proroka. Odmah zatim podsjeća čitatelje da su »za postojanost (*hypomone*) Jobovu čuli i nakanu Gospodnju vidjeli« (5,11). Kako *Testament Joba* 1,5 rabi istu grčku riječ *hypomone* kojom se ovaj patnik predstavlja svojoj djeci, komentatori smatraju da Jakov aludira na sadržaj toga apokrifnog djela.¹⁴ Prema ovom dokumentu, Job svojoj nestrpljivoj ženi, koja ga zove da prokune Boga, odgovara: »Budimo postojani dok nam Gospodin ne iskaže milosrdnu sućut« (26,5).¹⁵ Jak 5,17-18 navodi Iliju za uzor ustrajne molitve, jer na njegovu molitvu »nije bilo kiše na zemlji tri godine i šest mjeseci. Zatim se opet pomoli te nebo dade kišu i zemlja iznese urod svoj.« Ovdje može biti aluzija na tradiciju o Iliji u 1 Kr 17 – 18 te u Sir 48,1-4. Međutim, »u toj građi ne vidimo da je kiša izostala na Ilijinu molitvu niti da je suša trajala tri i pol godine, kako se tvrdi u Jak 5,17-18, ali se ta legenda nalazi također u Lk 4,25. Očito je da Jakov ovdje slijedi rabinsku hagadu«.¹⁶

Jak 5,13 potiče vjernike da pjevaju psalme kada su radosni. Tekst bi doslovno trebalo prevesti: »Ako je tko dobrog raspoloženja, neka psalmira.« To u Starom zavjetu ponajprije znači svirati na instrumentu sa žicama, ali također iskazivati hvalu Bogu, pjevati himne. Jakov ovdje poziva prvenstveno pojedinog vjernika da zahvaljuje Bogu za dobra koja prima u zemaljskom životu, a to najbolje čini pjevanjem psalama. Kod toga nije isključeno ni zajedničko pjevanje židovskih psalama na kršćanskoj liturgiji.¹⁷ Tako vidimo da Jakov kršćansku duhovnost hrani primjerima vjere starozavjetnih heroja i psalmima koji su molitva pojedinaca i zajednice u različitim životnim situacijama.

---

¹³ Usp. D. INSTONE-BREWER, nav. čl., 251 i 268.

¹⁴ Za osnovne informacije o *Testamentu Joba* i engleski prijevod dokumenta, usp. R. P. SPITTLER, »Testament of Job (First Century B. C. – First Century A. D.)«, u: J. H. CHARLESWORTH, (ur.) *The Old Testament Pseudepigrapha*, sv. 1, Doubleday, New York, 1983., 829–868.

¹⁵ R. FABRIS, *Lettera di Giacomo, Introduzione, versione, commento*, Edizioni Dehoniane, Bologna, 2004., 332, bilj. 19 uz navođenje ovoga citata ističe da u Septuaginti riječ *hypomone* dolazi 68 puta, od toga 14 u Knjizi o Jobu.

¹⁶ F. MUSSNER, *Der Jakobusbrief* (HTKNT XIII,1), Herder, Freiburg, 1987., 229. U bilješci upućuje na rabinsku građu u BILLERBECK III, 761.

¹⁷ Usp. F. MUSSNER, nav. dj., 217–218.

Abraham prijatelj Božji u Starom zavjetu, judaizmu i Jak 2,23

Jak 2,23 navodi izreku Post 15,6 da je Abraham dolaskom u Svetu zemlju kao novu domovinu i prihvaćanjem obećanja o potomku, unatoč vlastitoj i Sari-noj odmakloj dobi, Abraham povjerovao te da mu je to uračunato u pravednost. Zatim Jakov nastavlja: »*Kai philos Theou eklēthē* – i bi prozvan prijateljem Božjim«. Ovaj naziv trebamo uokviriti u Stari zavjet i druge spise judaizma, da bismo ga pravilno vrednovali. Jedna od odgovarajućih hebrejskih riječi je *rea*’ te znači »prijatelj, drug, pripadnik istog plemena, drugi, bližnji, susjed«; stoji u hebrejskom Starom zavjetu 187 puta. U Septuaginti je prevedena s *plēsion* i *philos*. U vrijeme Davida i Salomona nastao je titul »prijatelj kralja« (1 Kr 4,5; 1 Ljet 27,33) i vjerojatno se radilo o savjetniku u rangu ministra koji je bio osoba povjerenja. U dijelovima Siraha koji su sačuvani na hebrejskom ovaj izraz dolazi 26 puta i od toga je 8 puta preveden grčkom riječju *plēsion*.¹⁸ U Izr dolazi 33 puta, od toga je 20 puta preveden s *philos* i 3 puta s *politēs*. Jeronim je u Vulgati ovaj izraz 75 puta preveo s »proximus« te 64 puta s »amicus«, a uz to prevodi još izrazima »amator, collega, frater, socius, sodalis«. U Starom zavjetu »miljenicima Božjim« nazvani su oni s kojima Bog ima posebni plan te ih zato ljubi i oni ljube Boga. Takvi su Mojsije (Izl 33,11), Samuel (Sir 46,13), kralj David (2 Sam 12,24), Sluga Patnik (Iz 48,14).

Iz 41 najavljuje Izraelcima u babilonskom sužanjstvu dolazak osloboditelja koji će u Iz 44,28 biti nazvan Kirom. Izraelcima po proroku Bog poručuje: »Ti, Izraele, slugo moja, Jakove, kog sam izabrao, potomče Abrahama, mojega ljubimca ... Ne boj se, jer sam ja s tobom; ne obaziri se plaho jer sam ja Bog tvoj!« (Iz 41,8.10). Ovdje imamo drugi hebrejski izraz za »prijatelja«: *'oheb* – onaj koji ljubi, koji je naklonjen. Iako je Izrael neznatan u usporedbi s moćnim Kirom, Bog se za njega posebno brine zato što je Abrahamov potomak. Bog ostaje naklonjen Izraelu zbog Abrahama, svoga prijatelja.¹⁹ Kasnije isti prorok najavljuje da će povratak brojnih sužnjeva biti ispunjenje obećanja danog Abrahamu: »Pogledajte

¹⁸ Usp. D. KELLERMANN, »Rea'«, u: H.-J. FABRY – H. RINGGREN (ur.), *Theologisches Wörterbuch zum Alten Testament*, sv. VII, Verlag W. Kohlhammer, Stuttgart, 1993., 545–555, osobito 552. Za važne tekstove o poimanju prijateljstva u Sir on navodi i analizira Sir 12,9; 13,15–16.21; 17,14; 28,2.7; 29,1.20; 34.15.

¹⁹ TM ima ovdje *'ohabi* što je particip prezenta »ljubeći« s posvojnomo zamjenicom za 1. lice jednine. Budući da LXX ovdje ima *agpētou mou*, kritičko izdanje predlaže promjenu vokalizacije u *'ahubi*. Jeronim je preveo »semen Abraham, amici mei«. *Oheb* se može prevesti i s »prijatelj« u smislu da je Bog naklonjen Abrahamu i njegovu potomstvu. Ta misao prisutna je u spisima Starog zavjeta koji su pisani deuteronomističkim duhom: »Ljubav Jahve prema praocima sadrži također njegovu ljubav prema njihovim potomcima, prema Izraelu. Svojim ponašanjem prema Kiru (Iz 48,14) Jahve pokazuje da ta ljubav što odabire ne ostaje ograničena na Izrael« – WAL-LIS, »*'Ahab*«, u: G. J. BOTTERWECK – H. RINGGREN (ur.), *Theologisches Wörterbuch zum Alten Testament*, sv. I, Verlag W. Kohlhammer, Stuttgart, 1973., 108–128, osobito 122.

oca svojega Abrahama i Saru koja vas porodi! Jest, sâm bijaše kad sam ga pozvao, al' sam ga blagoslovio i umnožio« (51,2). Ovo je početak pjesme o spasenju s metaforom o Abrahamu kao stijeni iz koje su Izraelci »isječeni« i Sari kao »jami dubokoj iz koje su izvađeni«. Unatoč fizičkom stanju Sare, Bog ih je obdario Izakom i tako ispunio svoje obećanje. Po proroku u sužanjstvu obećava malobrojnim ali pobožnim potomcima Abrahamovim da će i njima tako učiniti.²⁰

U vrijeme judejskog kralja Jošafata (870.–846. pr. Kr.) poganski stanovnici kneževine Edom pokušali su osvojiti njegovu malu državu. Kad je davidovski kralj čuo da »dolazi veliko mnoštvo iz Edoma«, sabrao je narod i vođe pred hram u Jeruzalemu te predvodio molitvu za pomoć (2 Ljet 20,5-12): »Ti si, o Bože naš, istjerao stanovnike ove zemlje pred svojim izraelskim narodom i dao je zasvagda potomstvu svoga prijatelja Abrahama« (r. 7). U hebrejskom ovdje stoji *'ohabka*, što je particip od korijena *'ahab* a Septuaginta je ovo prevela s *tō agapēmenō sou*. Jeronim je ovo preveo s »amico tuo«. Zbog trajne Božje naklonosti praocu Abrahamu, njegovi potomci mole zaštitu u trenutku opasnosti za narod. U grčkom dodatku Dn 3,26-45 stoji molitva židovskog mladića Azarije kojega je kralj Nabukodonozor s drugom dvojicom mladih Židova bacio u užarenu peć zato što su odbili pokloniti se zlatnom kipu. Azarija, između ostaloga, moli: »Ne uskratiti nam svoje milosrđe zbog Abrahama, miljenika svoga; zbog Izaka, sluge svojega; zbog Izraela, sveca svojega kojima si obećao umnožiti potomstvo kao zvijezde nebeske i kao pijesak na obali morskoj« (Dn 3,35-36). Abraham je Božji *ēgapēmenos* – ljubljeni, prijatelj. Snagom hebrejskog paralelizma »prijatelj« je ovdje protumačen kao sluga Božji te kao svetac u smislu izdvojenosti za posebnu zadaću.

Anonimni autor Knjige Mudrosti, želeći pomoći svojim sunarodnjacima koji stalno žive u dijaspori, donosi pohvalu mudrosti (6,22 – 8,21), kao ljudskoj i vjerničkoj vrlini koju stavlja u usta Salomonu. Tu kaže: »Mudrost je neiscrpljiva riznica ljudima, i koji se njome služe, postaju prijatelji Božji, preporučeni darovima njezina nauka ... Ona prelazi od naraštaja do naraštaja u duše svete i čini od njih Božje prijatelje i proroke« (Mudr 7,14.27). Mudrost dovodi do intimnosti s Bogom, a takav Božji prijatelj i mudrac bio je Abraham. Tko se poput Mojsija i Abrahama vjernički otvori Bogu, postaje Božji prijatelj i prorok.

Knjiga Jubileja prikazuje Abrahamovo žalovanje u povodu Sarine smrti kao vremenski posljednju kušnju: »To je deseta kušnja kojom je Abraham bio iskušan. Ustanovljeno je da je vjeran, suzdržana duha. Nije rekao ni riječi s obzirom na govorkanje koje je prošireno po toj zemlji, naime kako je Gospodin rekao da će je dati njemu i njegovu potomstvu nakon njega, nego je molio za ukopno mjesto ondje kako bi pokopao svoju pokojnicu. Zato je ustanovljeno da je vjeran i u nebeskim je tablicama zabilježen kao prijatelj Božji« (*Jub* 19,9). Filon u djelu *De*

---

²⁰ Usp. komentar Iz 51,1-3, ANGELO PENNA, *Isaia*, Marietti, Torino, 1964., 512–513.

sobrietate 55 preoblikuje Post 18,17 gdje Bog odlučuje ne skrivati od Abrahama svoju skoriju kaznu grešnim stanovnicima Sodome i Gomore »Zar da skrivam od Abrahama što ću učiniti?« u »*Me epikalypsō egō apo Abraam tou philou mou* – neću skrivati od Abrahama svojega prijatelja.«²¹ U *De Abrahamo* 271 naziva Abrahama »ljubiteljem razboritosti i mudrosti« te zaključuje: »Taj se čovjek dopadao Bogu zbog svoje vjere, a Bog mu je za uzvrat dao zalag, to jest obećanje potvrđeno prisegom; od tada s njime nije razgovarao kao što bi Bog mogao s čovjekom nego kao prijatelj s prijateljem (*hōs philos*).«²²

Abrahamova oporuka je spis iz prvog ili drugog stoljeća, sačuvan na grčkom, koji sadrži univerzalističke tendencije judaizma.²³ U njemu arkanđeo Mihael na Božju zapovijed poučava Abrahama da načini oporuku imajući na umu važnost dobrih djela na sudu, i to je povod da Abraham obilazi zemlju te ima viđenje budućeg suda. U *Test Abr* 1,5-7 Bog hvali Abrahama što je »gostoljubiv (*philoxenos*) i ljubavljivo prošet do konca života« te naređuje Mihaelu da pođe Abrahamu, njegovu prijatelju te da mu najavi smrt. Taj časni naziv ponavlja se više puta u ovom spisu.²⁴ U završnom pozivu kršćanski prepisivač ovoga spisa umetnuo je: »Draga braćo, nasljedujmo i mi gostoljubivost patrijarha Abrahama i težimo za njegovim kreposnim ponašanjem, tako da i mi postanemo dostojni vječnoga života slaveći Oca i Sina i Duha Svetoga kojemu neka je slava i moć zauvijek. Amen.«²⁵

Među rukopisima otkrivenim u kairskoj genizi 1886.–1887. je Damašćanski dokument o savezu ili Sadokovskim djelima.²⁶ Sadrži u prvom dijelu opomene temeljene na povijesti Izraela a u drugom pravila za življenje u zajednici koja se povukla od izraelske javnosti. Među kumranskim rukopisima pronađeno je više tekstova i fragmenata ovog dokumenta te stručnjaci smatraju da je djelo moglo nastati oko god. 100. pr. Kr. Kako u CD VI,5; VII,19; VIII,21 dokument oslovljava članove »zajednice saveza u zemlji Damasku«, neki stručnjaci smatraju da je to slikoviti naziv za Kumran a drugi da je riječ o ogranku kumranske zajednice u

²¹ Engleski prijevod: »I will not hide from Abraham who is dear to me« – *The Works of Philo*, 232. Izvornik sam našao u L. T. JOHNSON, *Brother of Jesus Friend of God. Studies in the Letter of James*, William Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, Michigan, 2004., str. 215, bilj. 54.

²² Preuzeto iz engleskog prijevoda, *The Works of Philo*, 434.

²³ Usp. E. P. SANDERS, »Testament of Abraham (First to Second Century A. D.)«, u: J. J. CHARLESWORTH (ur.), *The Old Testament Pseudepigrapha*, sv. I, 873–902.

²⁴ R. FABRIS, *nav. dj.*, 199, bilj. 74 navodi trinaest mjesta iz ovog dokumenta gdje je Abraham nazvan »pravi prijatelj Božji« ili »moj prijatelj«. Također dva puta u dokumentu *Abrahamova apokalipsa*.

²⁵ Preuzeto iz engleskog prijevoda, E. P. SANDERS, *nav. čl.*, 895. Ovaj umetak Sanders je stavio u zagrade te u bilješci protumačio da je riječ o kršćanskom dodatku.

²⁶ EUGEN VERBER, *Kumranski rukopisi iz pećina kraj Mrtvog mora*, Beogradski izdavačko-grafički zavod, Beograd, 1982., 99–150, donosi prijevod i komentar dokumenta te mu daje naslov: »Novi savez u zemlji Damasku«.

blizini geografskog Damaska.²⁷ U CD III,1-3 stoji: »Tako su zalutali sinovi Noini i njihove obitelji i zbog toga su odbačeni. Abraham nije hodao njihovim putovima i postao je prijatelj (*'oheb*) Božji, jer je držao Božje zapovijedi i nije odabrao volju svoga duha. Zapovijedi je predao Izaku i Jakovu, a oni su ih držali te su bili zapisani kao prijatelji (*'ohehim*) Božji i oni koji stalno drže savez.«²⁸ Važno je uočiti da ovaj i drugi spisi judaizma nazivaju Abrahama prijateljem Božjim zbog vjere i *svih* njegovih djela, ne samo zbog spremnosti da žrtvuje Izaka. U Abrahamova djela prema judaizmu spada posebno gostoprimstvo koje je osvijetljavano njegovim ugošćavanjem nepoznatih putnika u Post 18, ali i drugim djelima zbrinjavanja što nisu zabilježena u kanonskim spisima. U rabinskom Midrašu Ps 37,1 stoji da je Abraham u Beršebi zasadio stablo te davao hranu i piće putnicima. R. B. Ward navodi sljedeći tekst iz jednog rabinskog spisa: »Ako je tko bio gladan i došao k Abrahamu, davao mu je što je trebao, kako bi mogao jesti i piti te biti podmiren; ako je tko bio gol i došao k Abrahamu, oblačio ga je u odjeću kakvu je odabrao siromah te mu davao srebra i zlata i poučavao ga o Gospodinu koji ga je stvorio i postavio na zemlji.«²⁹ U Jak 2,13 (»Milosrđe likuje nad sudom!«) povijesni naslovnici lagano su mogli doživljavati aluziju na Abrahamovu gostoljubivost u Post 18 nakon koje odmah slijedi njegova molitva za građane Sodome i Gomore. Misao na druga Abrahamova dobra djela nameće se i iz primjera Rahabe u Jak 2,25 jer je »*primila* glasnike i drugim ih putem *izvela*«. Glasnici su ovdje *angelo*i a u rabinskoj tradiciji, kojoj nalazimo trag u Heb 13,2 Abraham je ugostio anđele. Kao što Rahaba isprati glasnike-anđele tako Abraham u Post 18,16 isprati misteriozne putnike. »Zauzimanje oko 'primanja' i 'ispraćivanja' gostiju uokviruje djela gostoljubivosti koja potvrđuju vjeru svakoga od njih.«³⁰ Iz neposrednog konteksta

---

²⁷ Usp. R. E. BROWN, »Dead Sea Scrolls«, u: *The New Jerome Biblical Commentary*, Chapman, London, 1992., 1068–1079.

²⁸ Ovaj prijevod je kombinacija iz Verberova srpskog i engleskog u WILLIS BARNSTONE (ur.): *The Other Bible. Ancient. Alternative Scriptures*, Harper, San Francisco, 1984., 226. Mladom kolegi dr. Darku Tomaševiću zahvaljujem što mi je pribavio hebrejski tekst CD III,1-3. G. VERMES, *The Complete Dead Sea Scrolls in English*, Allen Lane, The Penguin Press, London, 1997., 129 ovako prevodi: »Through it, the children of Noah went astray, together with their kin, and were cut off. Abraham did not walk in it, and he was accounted a friend of God because he kept the commandments of God and did not choose his own will. And he handed them down to Isaac and Jacob, who kept them, and were recorded as friends of God and party to the Covenant for ever.«

²⁹ R. B. WARD, »The Works of Abraham«, 288.

³⁰ R. W. WALL, »The Intertextuality of Scripture: The Example of Rahab (James 2:25)«, u: P. W. FLINT (ur.), *The Bible and Qumran*, W. B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, Michigan, 2001, 217–236, citat str. 226. U Septuagintinu tekstu Post 18,16 za Abrahamovo »ispraćivanje« gostiju uporabljen je glagol *sympropempō*, a u Jš 2,21 za Rahabino »puštanje« špijuna *eksapostellō*. Wall skreće pozornost da je u masoretskom tekstu na oba mjesta isti hebrejski glagol *šalah*, ali dakako u drukčijem obliku.

u Jak 2,23 izlazi da je Abrahamovo prvenstveno dobro djelo spremnost na žrtvovanje sina prema Post 15,6: »Abraham je dakle 'prijatelj Božji' i 'pravednik' jer se prepušta vodstvu Božje milosti te ostaje vjeran u kušnji žrtvovanja sina.«³¹ Ipak, zbog povijesnih naslovnika koji su iz propovijedi u sinagogama znali da je gostoljubivost i pomaganje oskudnih važna Abrahamova vrlina, Abrahamova djela (*erga* – plural!) u Jak 2,21-24 su i ostala njegova djela kao izraz istinske podložnosti Bogu u svim životnim prilikama: »Većina Židova mogla je poznavati te zgođe iz redovnog propovijedanja na Šabat a ne iz literature. Nije bilo potrebno podsjećati ih na te zgođe više nego što bi današnjim kršćanskim skupinama trebalo govoriti parabolu o dobrom Samarijancu. Sabrana zajednica bi svraćala pozornost kad bi propovjednik iznosio varijaciju na veoma poznatu zgodu. Tako, kad bi neki propovjednik rekao: 'Neki carinik i Rimljanin putujući dođu do njega ...' umjesto 'neki svećenik i levit prolazeći onuda vide ga i zaobiđu', zajednica bi se s razlogom pitala, zašto ta promjena. Tom metodom može staviti svoj naglasak služeći se poznatom zgodom, i Jakov se poslužio tom metodom u nekoliko zgoda ove poslanice.«³²

Sada ispitajmo Jak 4,4-7 gdje je prijateljstvo s Bogom nespojivo s prijateljstvom prema svijetu:

⁴Preljubnici! Ne znate li da je prijateljstvo sa svijetom neprijateljstvo prema Bogu? Tko god dakle hoće da bude prijatelj svijeta, promeće se u neprijatelja Božjega. ⁵Ili mislite da Pismo uzalud veli: duh što ga (Bog) nastani u nama zavidno hlepi? ⁶Ali on daje veću milost. Zato govori: 'Bog se oholima protivi, a poniznima daje milost.' ⁷Podložite se dakle Bogu! Oduprite se đavlu i pobjeći će od vas!

Ovo je dio dviju literarnih i teoloških cjelina: u 4,4-6 nadahnuti pisac proročki osuđuje grešnu ljubav prema svijetu, a u 4,7-10 jednakom oštrinom traži stalno i bezrezervno podlaganje Bogu. Tako vidi većina novijih komentatora.³³ Jakovljevi vokativ plurala ž. r. *moihalides* Duda–Fućak prevode s »preljubnici«, a doslovno bi trebalo »preljubnice«. Rupčić je u ranijim izdanjima imao »preljubničke duše« a u izdanju iz 2000. ima također »preljubnici«. To je proročka metafora o Izraelu kao preljubnici zato što štovanjem idola krši savezničku vjernost prema Bogu jedinomu (Hoš 1 – 3; Iz 1,21; Jr 3,9; 9,1; Ez 16,23-25; 23,37). U sinoptičkim evanđeljima Isus svoje povijesne slušatelje naziva preljubničkim naraštajem (*genea*

³¹ R. FABRIS, *nav dj.*, 198.

³² D. INSTONE-BREWER, *nav. čl.*, 256–257.

³³ H. FRANKEMÖLLE, *Der Brief des Jakobus*, odlomak 4,4-6 naslovljuje »Zajednica između svijeta i Boga« (str. 596–599). Zatim stavlja »ekskurs« o poimanju svijeta u Jakovljevoj poslanici (str. 599–607). Odlomku 4,7-10 daje naslov: »Ispravno držanje pred Bogom« (str. 607–618).

moihalis – Mt 12,39; 16,4 paral) zato što odbijaju prihvatiti njegova djela i riječi kao znak kraljevstva Božjega. Drugdje u Novom zavjetu metafora o Crkvi–zaručnici spomenuta je u pozitivnom smislu da je Bog čuva u vjernosti (Ef 5,22-27; Otk 19,7; 21,9). Ovdje Jakov tu sliku primjenjuje na konkretnu zajednicu vjernika koji udovoljavanjem pohotama (usp. Jak 4,2-3) nastavljaju grijehе starozavjetne zajednice i tako krše savezničku vjernost Bogu. U 4,3 Jakov kori svoje povijesne čitatelje što »ištu a ne primaju, jer rđavo (*kakōs*) ištu«. Oni gledaju Boga *samo* kao ispunjavatelja ljudskih želja, a to je idololatrijski pristup Bogu.³⁴ U tom smislu su »preljubnici«.

Pitanjem »Ne znate li da ...« Jakov podsjeća na krsnu katehezu i ustaljenu parenezu prve Crkve. Naslovnici su trebali čuti da se vjernik grešnim očajukanjem sa svijetom može prometnuti u neprijatelja Božjega. Hrvatski izraz »prijateljstvo sa svijetom je neprijateljstvo prema Bogu« zornije izražava kontrast od grčkih izraza *philia* – *ethra*. Kako *philia* znači i ljubav (*phileō* – ljubiti, voljeti), izraz razvija misao natuknutu u početnoj riječi *moihalides*. Prijateljstvo sa svijetom je ljubav prema onome i onima koji se protive Bogu pa je svaki grijeh povreda ljubavi prema Bogu, duhovni preljub. U nastavku Jakov potiče na odgovorno služenje slobodom odabira: »Tko god dakle hoće da bude prijatelj svijeta, promeće se u neprijatelja Božjega.« Medijalno-pasivni prezent *kathistatai* (od *kathistēmi*) Rupčić prevodi »postaje« a Duda–Fućak »promeće se« i time izvrsno izražavaju voljni čin grešnika koji slobodno odabire raskid prijateljstva s Bogom. Tko na grešan način prijateljuje sa svjetovnim osobama, zloupotrebljava svoju slobodu i odgovoran je za izdaju ljubavi Božje.

Što Jakov misli pod *kosmos* – svijet? On ovu riječ, koja ne postoji u hebrejskom Staroga zavjeta, upotrebljava pet puta, ali za njegovo poimanje svijeta važna su i neka druga mjesta ove poslanice. U 1,27 istaknuo je kako je prava liturgičnost ili sudjelovanje u kulturnim činima zajednice »čuvati se neokaljanim od ovoga svijeta« a u 2,5 upozorio da su »siromašni u svijetu bogataši u vjeri i baštinici Kraljevstva što ga je Bog obećao onima koji ga ljube«. Isti nadahnuti pisac kaže da »svaki dobar dar silazi od Oca svjetlila u kome nema promjene ni sjene od mijene« (1,17), što je aluzija na izvještaj o stvaranju (Post 1,12.18.25.31). »Otac svjetlila« je Bog koji je stvorio zvijezde (zvijezde nisu božanstva!).³⁵ To znači da je stvoreni svijet s prirodom i ljudima od Boga – i zato dobar. U 3,11-12 Jakov priznaje da na isto vrelo ne može teći gorka i slatka voda te da smokva ne može roditi maslinom. Time prepoznaje red u prirodi kome se on kao vjernik divi zajedno sa starozavjetnim mudracima. U 5,7 primjer zemljoradnika koji zasije a onda čeka ranu i kasnu kišu stavlja za uzor strpljivog čekanja paruzije. On je naučio čitati

---

³⁴ Usp. L. T. JOHNSON, *Brother of Jesus Friend of God* (bilj. 23), 208.

³⁵ Usp. komentar Jak 1,17 u: R. FABRIS, *nav. dj.*, 86–88.

slavu Božju u prirodi (usp. Sir 42,15 – 43,33; Psalmi 19; 25; 104). Iako je uvjeren zajedno sa starozavjetnim mudracima te s Isusom (Mt 6,26-30) i Pavlom (1 Kor 10,26) da je stvoreni svijet djelo Božje i zato dobar, on ipak kaže da je prijateljstvo sa svijetom neprijateljstvo s Bogom. Već je u 3,6 rekao da je jezik »svijet nepravda« kad se njime grešno služimo. To znači da Jakov zna i za pejorativni smisao pojma »svijet«, poput nekih drugih pisaca u Novom zavjetu. Tako Pavao traži od vjernika da se ne suobličuju *ovom* svijetu (Rim 12,2), a drugi jedan sveti pisac ističe da nema ljubavi Očeve u kršteniku koji ljubi svijet (1 Iv 2,15). U ovom negativnom smislu svijet su ljudi ukoliko podliježu grijehu, udovoljavajući svojim požudama i zlorabeći svoju slobodu. Jakovljevu protivljenju grešnom prijateljstvu sa svijetom vratit ćemo se ponovno nešto kasnije.

U r. 5 navedena je neka izreka Pisma koju bibličari uzalud traže, jer takva izreka ne postoji u kanonskim knjigama. Kad bismo točno znali, misli li sveti pisac na neki konkretni tekst, bili bismo sigurniji u kojem smislu upotrebljava ključne riječi ovoga stiha: *kenōs* (uzalud, bez učinka), *pros pthonon* (iz zavisti, zavidno), *epipothein* (žudjeti, čeznuti), *to pneuma* (Duh, dah), *katoikizō* (nastaniti nekoga, nastaniti se). Kako relativna zamjenica sr. roda *ho* može biti nominativ i akuzativ, rečenica se može razumjeti dvostruko: »Duh koji prebiva u nama zavidno hlepi«, ali i »Duh kojega (Bog) nastani u nama zavidno hlepi«. Prijevod Dude–Fućaka ovdje glasi: »*Ljubomorno* čezne za duhom što ga nastani u nama.« Popravio sam ga, jer s nekim ozbiljnim novijim komentatorima smatram da se *pros pthonon* ne može odnositi na Boga.³⁶ Bog Biblije može biti »ljubomorani« u smislu da traži savezničku vjernost, ali ne zavidan, a *pthonos* u grčkom pa i u Jakovljevoj poslanici znači *ljudsku manu* zavisti. Većina komentatora smatra da je ovo aluzija na Post 2,7 gdje se kaže da je Bog u stvoreno ljudsko tijelo udahnuo dah života. Kontekstu bolje odgovara da je Bog subjekt glagola *katoikizō*, ali ne i priloškog izraza *pros pthonon*. Zato bi ovdje dolazila do izražaja Jakovljeva »pregnantna retorička umjetnost«³⁷. Duh što ga Stvoritelj stavlja u ljude po svojoj ljudskoj naravi sklon je zavisti i zloći, što bi mogla biti klica rabinskog učenja o *yecer ha-ra'* – sklonosti na zlo (usp. također Post 6,5; 8,21; Sir 15,14).

Prema r. 6, osim duha kojeg je nastanio u svakom čovjeku kada ga je stvorio, Bog daje veću milost. Jakov je već u 1,14-15 upozorio da Bog nikoga ne mami na zlo. Zato sklonost prema zlu kod pojedinca i skupine ne dolazi od Boga. Bog daje dobre darove (usp. Jak 1,16-17). Grčki tekst ovoga stiha počinje kontrastnom riječicom *de* koja najavljuje milosni obrat: »Komparativ '*meizona* – bolju' naglašava veću uspješnost dobrohotne Božje akcije u odnosu na duh zavisti koji

³⁶ Razloge donose L. T. JOHNSON, *The Letter of James* (AB 37), Doubleday, New York, 1995., 280–282 te R. FABRIS, *nav. dj.*, 279–281.

³⁷ H. FRANKEMÖLLE, *nav. dj.*, 602–603.

izaziva borbe i sukobe u zajednici.«³⁸ Slijedi citat Izr 3,34 gdje je u prikazu radosti mudrih vjernika istaknuto kako se Bog »podsmijava podsmjevačima, a ponizni- ma dariva milost«. Navedeni hrvatski prijevod načinjen je na temelju hebrejskog izvornika a Jakov ovdje citira Septuagintin tekst pa ga u tome slijede prevoditelji Duda–Fućak. *Hyperēphanoi* – oholice u LXX su grešnici, bezbožnici, Božji neprijatelji, a *tapeinoi* – ponizni, Božji miljenici. Već u 1,9-11 Jakov je istaknuo da se »brat niska soja« (*ho adelphos ho tapeinos*) treba ponositi svojim uzvišenjem, a bogataš svojim poniženjem. Vjera siromahu i robu ulijeva svijest da je slobodni Božji stvor a bogatašu da je stvor ovisan o Stvoritelju. Ovdje Jakov ponovno podsjeća na potrebu prihvaćanja vlastite stvorenosti i ograničenosti pred Bogom stvoriteljem. Oholice su umišljeni a ponizni nisu osobe s kompleksom manje vrijednosti nego vjernici koji priznaju i usavršuju Božje darove u sebi. Nad onima koji su biblijski ponizni Bog se sagiba i daje veću milost; čini ih životno mudrima i daje im unutarnju vedrinu koju ne može zamijeniti privremena i lažna sigurnost umišljenih i situiranih.³⁹

U r. 7 Jakov traži od svih vjernika da se podlože Bogu i odupru đavlu pa će Zli odstupiti od njih. Ovo je primjena načela iznesenog u prethodnom stihu. Budući da se Bog protivi oholima a iskazuje naklonost (*haris – hen*) skromnima, vjernik se treba pokoravati Bogu a suprotstavljati đavlu koji ga po vlastitoj požudi »privlači i mami« (Jak 1,14). Za »podložite se« stoji imperativ aorista pasivnog od *hypotassō* a tim glagolom novozavjetni pisci obično izražavaju dužnost pokoravanja zemaljskim vlastima, zatim u obitelji te u zajednici vjernika (Lk 2,51; Rim 13,1; Ef 5,22; Tit 2,9; 1 Pt 2,13). Samo ovdje te u Heb 13,3 ovim je glagolom izražena dužnost podlaganja Bogu. Za pokornost Bogu precizniji je glagol *hyakouō* te imenica *hypakoē* (Rim 1,5; 10,15). Takav posluš vjere podsjeća na starozavjetni glagol *šama'* koji uključuje slušanje i prihvaćanje Božje riječi te pokoravanje Božjim zapovijedima. Imperativom aorista od *antistēmi* (stati nasuprot, sučeliti se) iznosi Jakov dužnost vjernika da se suprotstavljaju đavlu. Rječcom *de* i ovim glagolom naglašava on suprotnost između Boga i đavla, kao što je suprotstavio prijateljstvo s Bogom i prijateljstvo sa svijetom. Isti glagol upotrebljavaju Ef 6,13 i 1 Pt 5,5 kada potiču kršćane na duhovnu borbu protiv đavla. Možda ovdje Jakov podsjeća na sinoptičku tradiciju o Isusovoj borbi protiv đavla pred početak ministerija (Mt 4,1-11 paral). Kao što se Učitelj suprotstavio Protivniku, tako treba i može vjernik, samo ako ponizno prihvati svoju ograničenost, jer će mu Bog dati »veću milost«. Ovdje bi podlaganje đavlu moglo biti sinonim za prijateljstvo ili ljubav prema svijetu iz r. 4. Đavao će »pobjeći« kao što je pobjegao nakon kušanja Učitelja »do druge prilike« (Lk 4,13). Iz neposrednog konteksta razvidno je da se đavlu ne suprotstavlja onaj koji je ohol i samodostatan te

---

³⁸ R. FABRIS, *nav. dj.*, 282.

³⁹ Usp. M. F. LACAN, »Poniznost«, u: *RBT*, 907–910.

koji eventualno misli da đavla niti nema. U tom smislu, »đavlu je korisniji umišljeni kršćanin od ateiste ili poganina«⁴⁰.

Sada se još jednom vratimo Jakovljevoj proročkoj tvrdnji da prijateljstvo sa svijetom raskida prijateljstvo s Bogom. Prijateljstvo sa svijetom je *sophia psychikē* – zemaljska mudrost (3,15), plod unutarnje razdvojenosti (*dipsyhos* – 1,8; 4,8). L. T. Johnson uklapa to u širi odlomak Jak 3,13 – 4,10 u kojem opaža »labavo povezivanje neovisnih cjelina«. On to proučava u svjetlu helenističkih traktata o zavisti i prijateljstvu.⁴¹ Tako Epiktet (50.–138.) uči da car može ljude osloboditi od ratova ali ne od zavisti, a patrijarh Šimun pred smrt uči sinove kako je važno osloboditi se od zavisti (*Test. Sim* II,6-13; III,2-3; IV,4-8).⁴² Za Grke i Rimljane Jakovljeva vremena prijatelj je drugi »ja«, a zajedništvo materijalnih dobara s prijateljima izraz je zajedništva duhovnih vrijednosti i jednakosti. U takvom ozračju »držati se neokaljanim od ovoga svijeta« (Jak 1,27) znači ponašati se obraćenički, računati s Bogom u svim situacijama života. Zato se izraz »svijet« u Jakovljevoj poslanici »ne odnosi pozitivno na Božje stvorenje (priroda), niti se upotrebljava neutralno za označavanje ljudskih napora i pothvata. To je zapravo mjerenje zbilje, sustav vrijednosti koji se može suprotstaviti Božjem vrednovanju. Ovi odlomci (1,27; 2,5; 3,6; 4,4) upućuju na to da je 'svijet' vrednovanje koje ne uzima u obzir Božju opstojnost i time Božje odredbe ... Stoga je govor o 'prijateljstvu' izjava o ljudskoj slobodi, vrijednostima, načinu djelovanja. Čovjek može odabrati sustav vrijednosti po kojima će živjeti. Može živjeti kao da Bog nema nikakvih zahtjeva obzirom na njega – biti prijatelj svijetu – ili može vjerom i djelovanjem prihvaćati Božji zahtjev kao što je činio Abraham i time biti prijatelj Bogu.«⁴³ Jakovljevo poimanje svijeta nije dualističko ni ontološko nego antropološko i etičko. Njegovi naslovnici žive u svijetu, ali ne bi trebali biti od svijeta, svjetovno misliti i postupati.⁴⁴

⁴⁰ J. ADAMSON, *The Epistle of James*, William B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, Michigan, 1976., 174.

⁴¹ Usp. L. T. JOHNSON, *Brother of Jesus Friend of God*, 182–220.

⁴² Služim se engleskim prijevodom ovog spisa Židova dijaspore iz II. st. pr. Kr., H. C. KEE, »Testaments of the Twelve Patriarchs (Second Century B. C.). A New Translation and Introduction«, u: J. CHARLESWORTH (ur.): *The Old Testament Pseudepigrapha*, sv. I, 775–828. Šimun kaže: »Dok sam bio mlad, bio sam zavidan Josipu što ga je moj otac volio više nego sve nas ostale. U sebi sam odlučio uništiti ga, jer je knez zablude zaslijepio moj um tako da ga nisam promatrao kao brata niti sam štedio svoga oca Jakoba ... Djeco, čuvajte se duha zablude i zavisti, jer zavist zarobljava cijelu čovjekovu pamet te mu ne da jesti ni piti niti činiti što dobro ... A vi, djeco, ljubite svoju braću dobrohotnim srcem, i odstupit će od vas duh zavisti.«

⁴³ L. T. JOHNSON, *Brother of Jesus Friend of God*, 213 i 216.

⁴⁴ Usp. H. FRANKEMÖLLE *nav. dj.*, 600–601.

Abraham i Rahaba, uzori vjere i djela u Jak 2,14-26

Na početku drugoga poglavlja Jakov poziva svoje naslovnike da »ne miješaju s pristranošću vjeru Gospodina našega Isusa Krista slavnoga« (2,1). Zatim navodi primjer moguće pristranosti: ako bi na sveti sastanak (*synagōgē*) došli čovjek bogato odjeven i »siromah u bijednoj odjeći« a predstojnik ili netko od njegovih suradnika prvoga postavili na počasno mjesto a siromaha na posljednje, postali bi »suci što naopako sude« (2,2-4). »Zajednica se sabire da slavi Gospodnju večeru, ali taj simbol jedinstva narušavaju osobe koje idu za vlastitim promaknućem. Posljedica je da 'jedan gladuje, a drugi se opija' (1 Kor 11,21). Pažljiva analiza socijalne pozadine na gozabama zajedništva u helenističkom svijetu sugerira da su slične napetosti postojale u pavlovskim zajednicama kako to sugerira ovaj odlomak Jakovljeve poslanice: bogati članovi zajednica očekivali su da im se na liturgijskom sastanku daje prednost kakvu su uživali 'u svijetu' pa je bilo potrebno veliko zalaganje za izgradnju etosa zajednice kojemu će biti svojstvena istinska jednakost i koji će se temeljiti na radosnoj vijesti o siromasima (usp. 1 Kor 1,10-31).«⁴⁵ Pristranost prema bogatim sudionicima kršćanske liturgije bila bi prezir siromaha koje Bog ljubi i kršenje ljubavi prema bližnjemu koja je osnovni etički propis (2,5-12). U r. 13 poziva Jakov na aktivno iskazivanje milosrđa, jer »milosrđe likuje nad sudom«. Zatim slijedi »traktat« o vjeri i djelima koji možemo podijeliti na manje cjeline:

- mrtva vjera (2,14-17);
- ne vjera ili djela, nego vjera i djela (2,18-19);
- dva biblijska primjera (2,20-26).

Pogledajmo cjelovit tekst:

¹⁴Što koristi, braćo moja, ako tko rekne da ima vjeru, a djela nema? Može li ga vjera spasiti? ¹⁵Ako su koji brat ili sestra goli i bez hrane svagdanje ¹⁶pa im tkogod od vas rekne: »Hajdete u miru, grijte se i sitite«, a ne dadne im što je potrebno za tijelo, koja korist? ¹⁷Tako i vjera: ako nema djela, mrtva je u sebi.

¹⁸Inače, mogao bi tko reći: »Ti imaš vjeru, a ja imam djela«. Pokaži mi svoju vjeru bez djela, a ja ću tebi djelima pokazati svoju vjeru. ¹⁹Ti vjeruješ da je jedan Bog? Dobro činiš! I đavli vjeruju, i dršću.

²⁰Hoćeš li spoznati, šuplja glavo, da je vjera bez djela jalova? ²¹Zar se Abraham, otac naš, ne opravda djelima, kada na žrtvenik prinese Izaka, sina svoga? ²²Vjera je surađivala s djelima njegovim i djelima se vjera usavršila

---

⁴⁵ L. T. JOHNSON, *The Letter of James*, 229.

²³*te se ispunilo Pismo koje veli: Povjerova Abraham Bogu i uračuna mu se u pravednost pa prijatelj Božji posta.* ²⁴*Gledajte: čovjek se opravdava djelima, a ne samom vjerom.* ²⁵*Ne opravda li se slično, djelima, i Rahaba bludnica kad primi glasnike i drugim ih putem izvede?* ²⁶*Jer kao što je tijelo bez duha mrtvo, tako je i vjera bez djela mrtva.*

Temeljni pojam ovog odlomka je *pistis* (vjera) koja je ranije spomenuta u 1,3.6, zatim 2,1.5. U ovom odlomku spominje se u r. 14 dvaput, zatim 17, 18 dvaput, 20, 22 dvaput, 25 i 26. Nakon ovog odlomka bit će spomenuta još u 5,15. Uz to glagol *pisteuō* – vjerujem dolazi u 2,19.23. Bitno je ovaj iskaz o vjeri vezati uz 1,3-6.22-27. Tamo je istaknuto da »prokušanosť vjere rađa postojanosťu« a »postojanosť treba biti na djelu savršena«, zatim da dar mudrosti treba prositi pouzdanom vjerom, da vjernici trebaju biti vršitelji riječi ogleđajući se na »savršenom zakonu slobode« te da je prava religioznosť pomagati sirote i udovice i čuvati se neokaljanim od ovoga svijeta. »Tema o 'savršenosti' (*teleios*) bitni je topos u Jakovljevoj o kraljevstvu koje dolazi (usp. 1,4.17.25). U tom smislu Abrahamovo 'savršeno djelo' (ugošćavanje nepoznatih putnika) najavljuje novo stvaranje gdje će takvo 'milosrđe likovati nad pravdom' (2,13). Protumačeni tim ranijim, pragmatičnim značenjem, glagoli koji su uporabljeni u ovom odlomku za povezivanje 'vjere i djela' upućuju na to obećanje: Abrahamova djela dopunjavaju ono što nedostaje za mudar odgovor Bogu (vidi 1,3-4) a bit će nagrađena na onom svijetu.«⁴⁶ Jakovu je stalo do vjere koja se iskazuje u praksi, jer je to vrlina koja obuhvaća vjerničko postojanje i djelovanje (*Sein und Tat umfassende Tugend*).⁴⁷

U r. 14 je pitanje po uzoru na grčko-rimsku dijatribu. Ono je postavljeno tako da traži negativan odgovor: nema nikakve koristi od vjere bez djela. Misli se na korist pred Božjim sudom koji dolazi, jer »spasiti« u 14b znači biti oslobođen od krivnje na Božjem sudu. Ovdje je kontrast između vjere i djela isti kao između slušanja i vršenja riječi Božje u 1,22-25. U 4,12 Jakov će istaknuti da Bog kao Zakonodavac i Sudac može »spasiti i pogubiti« i zato ljudi nisu sposobni objektivno suditi jedni druge. Ovo podsjeća na Isusov poziv »Židovima« u Iv 8,39 da čine djela Abrahamova ako su zaista djeca Abrahamova. »*Tis* – tko« bi mogao biti ne samo zamišljeni sugovornik nego stvarni zastupnik mišljenja da je važna vjera a

⁴⁶ R. W. WALL, »The Intertextuality of Scriptures: The Example of Rahab (James 2:25)«, 217–237, citat str. 227.

⁴⁷ Usp. »Exkurs 2: Glaube nach Jakobus«, u: H. FRANKEMÖLLE, *nav. dj.*, 222–231. On u zaključku ističe: »Ostavimo li po strani kristološke naglaske kao temelje Jakovljeva poimanja vjere, Jakovljeva poslanica mogla bi biti zajednička podloga za shvaćanje vjere u velikoj ekumeni između Židova i kršćana. Međutim, Jakovljeva poslanica može također za evangeličke i katoličke kršćane imati jednaku funkciju, ako (na obje strane) nadvladamo konfesionalno sužena unaprijed zadana shvaćanja.«

djela nisu. Nije jasno je li takvo mišljenje odraz helenističkog shvaćanja ćudoređa ili krivog shvaćanja Pavlove nauke o vjeri i djelima.

U r. 15-16 Jakov iznosi zamišljeni slučaj koji ipak nije čista pretpostavka. Ne-ki »brat ili sestra«, dakle članovi vjerničke zajednice, mogu biti u trajnom stanju oskudice za hranu i odjeću. Ako ih zajednica uljudno otpravlja: »Idite u miru, grijte se i sitite« a ne daje im »što je potrebno za tijelo«, glumi religioznost. »Idi u miru« je bio židovski građanski i vjerski pozdrav (usp. Izl 14,18; Suci 18,6). Tako su naime oni koji ostaju željeli materijalnu sigurnost i Božju zaštitu onima koji odlaze. Jakov uzvraća: »Koja korist?« Tako je proglasio ispraznim u 1,26 sudjelovanje na liturgijskim činima, ako ne bi uslijedilo pomaganje sirota i udovica. Otpušteni brat ili sestra ne odlaze u miru, jer je njihova nevolja uočena ali ništa nije učinjeno da bude ublažena. Ovdje Jakov uočava *materijalnu nevolju žena* u zajednici a u 2,25 navest će primjer Rahabe kao žene vjere i djela. Komentatori na temelju ovoga rado ističu da Jakov ne naglašava patrijarhalni ideal pokornosti žena muževima nego ima osjećaja za jednakost sviju u ljudskoj i vjerničkoj zajednici.⁴⁸

U r. 17 Jakov proglašava mrtvom vjeru koju ne bi pratila djela, i to »*kath' heautēn* – po sebi«. Taj izraz uključuje odvajanje i izoliranje: mrtva je vjera odvojena od djela koja su izraz vjerničkog uvjerenja i ponašanja. Izraz je ekvivalentan onome *ek pisteōs monon* (iz same vjere) u r. 24 te izrazu *pistis hōris ergōn* (vjera bez djela) u r. 26. Sam izraz *nekra pistis* (mrtva vjera) podsjeća na *nekra erga* (mrtva djela) u Heb 6,1 i 9,14 što su grešna djela. Ovdje »mrtva vjera« znači neplodna, beskorisna bližnjemu a i samom takvom teoretskom vjerniku, jer mu ne može pomoći na budućem svijetu.

U r. 18 *alla* se može razumjeti adverbzativno (ali, međutim) i eksplikativno (zaista). Duda–Fućak razumiju eksplikativno i zato prevode »inače«, Rupčić adverbzativno i prevodi »ali«. Od razumijevanja ovoga *alla* na početku r. 18 ovisi je li ono što govori *tis* (neodređena zamjenica, netko) nova objecka ili osvrt na objeckiju govornika iz r. 14 označenog također kao *tis*. Od toga ovisi razumijevanje r. 18: polemizira li tu neki vjernik koji smatra da vjera i djela idu zajedno s drugim koji smatra da je vjera odlučujuća i dovoljna. Ili sam Jakov nastupa protiv zamišljenog sugovornika? Ipak je razvidno da u 18b nastupa sam autor: »Pokaži mi svoju vjeru bez djela, a ja ću tebi pokazati svoju vjeru!« Imajući na umu dvije nijanse glagola *deiknymi* (pokazati, dokazati), autor traži od zamišljenog sugovornika neka očituje svoju teoretsku vjeru a on je spreman dokazati svoju vjeru djelima.

U r. 19 najnovije kritičko izdanje Novoga zavjeta na grčkom ima »*sy pisteu-eis hoti heis estin ho Theos* – ti vjeruješ da je Bog jedan i jedincat«, ali neki stari

---

⁴⁸ Usp. poglavlje »Gender in the Letter of James: A Surprising Witness«, u: L. T. JOHNSON, *Brother of Jesus Friend of God*, 221–234.

rukopisi imaju ovdje *Theos* bez člana. Verzija bez člana bila bi općenita ispovijest vjere u jednoga Boga, monoteizam, a verzija s članom bliža židovskom vjerovanju *Šema Israel* iz Pnz 6,4. Za pobožnog Židova *'emunah* – vjera obuhvaća tri razine: 1. osobni oslon na Jahvu koji je vjerni saveznik; 2. vršenje Jahvina Zakona u koji svakako spadaju i djela ljubavi prema bližnjemu; 3. težnju za svetošću.⁴⁹ Sve ove komponente nalazimo u Jakovljevu poimanju vjere. Vjera je prvenstveno pouzdanje u Boga koji je darežljiv (1,6-8); vjera je mrtva ako je ne oživljuju djela milosrđa (2,1-26); vjernik teži za svetošću tako što izbjegava grijeh i vrši volju Božju (1,27; 3,18; 4,13-15). Jakovljevi pojam vjere slaže se s Isusovim propovijedanjem, jer Isus traži da ljudi iz dobrih djela vjernika zaključuju kako je dobar Bog (Mt 5,16) te da njegovi učenici zajedno s njime vrše volju Božju (Mt 7,21-23). Đavoli također vjeruju pa ipak dršću. Glagol *phrissein* znači također »strepiti«. Sveti pisac hoće reći da đavoli znaju kako Bog postoji i mogu to ispovjediti, ali ne mogu svojevoljno vršiti njegovu odredbe. Takva vjera ne može demone spasiti i Jakov ovom usporedbom zorno ističe uzaludnost vjere bez djela: »Tko ispovijeda vjeru u Boga jedinoga, koji je zakonodavac i sudac, ne može sebe izuzeti od vršenja djela što odgovaraju Božjoj volji i na temelju kojih će biti izrečen konačni sud.«⁵⁰

U r. 20 Jakov oslovljava zamišljenog sugovornika s »*anthrōpe kene* – prazni čovječe, šuplja glavo«. To je sadržajno isto što i »luđače«. Tom proročki oštrom riječju Jakov ne želi vrijeđati nego trgnuti sugovornika iz njegova pokušaja da ostane u čisto teoretskoj vjeri. Grčki pridjev *argos* je kovanica od privativnog *alfa* i imenice *ergon* i zato prvenstveno znači »nedjelotvoran«. Duda–Fućak prevode »... vjera bez djela je *jalova*«, Rupčić: *beskorisna*.

U r. 21-23 Abrahamova *spremnost* da žrtvuje Izaka nazvana je primjerom vjere potvrđene djelima. Izvještaj Post 22,1-18 povezuje s Post 15,6 gdje je Abrahamu, koji se na Božji poziv doselio u Kanaan te još nije imao djece, Bog obećao da će mu dati brojno potomstvo a »Abraham povjerovala Jahvi, i to mu je uračunato u pravednost«. Jakov ovdje zove Abrahama »otac naš«. Izraelci su tako nazivali Abrahama zato što je bio prvi štovatelj jednoga Boga i uzorni vjernik. Za Hebreje Abraham je otac a Sara majka i zato što se od njih razvio hebrejski narod (Iz 51,2). Abrahamova vjera pohvaljena je u Sir 44,19-21; Mudr 10,5; 1 Mak 51,2 te u brojnim židovskim apokrifima. Pavao zove Abrahama »ocem svih vjernika, ocem svih nas« (Rim 4,11-12.16) a Heb 11,8-12.17-19 veliča Abrahamovu vjeru pokazanu u seljenju te življenju kao »pridošlica«. Kad Jakov zove Abrahama ocem *našim*, ne misli samo na kršćane. Pogotovu stoga što su se u njegovo vrijeme kršćani osjećali pravim Izraelcima (usp. Dj 7,2). U r. 22 imperfektom glagola *synergeo* (sudjelovati, skupa činiti) ističe Jakov da je kod Abrahama vjera *trajno* sudjelovala

⁴⁹ Usp. F. MUSSNER, *nav. dj.*, 135.

⁵⁰ R. FABRIS, *Lettera di Giacomo*, 190.

s djelima. To znači da je časni naslov »prijatelj Božji« zasluzio i drugim svojim djelima, ne samo spremnošću da žrtvuje sina.

Gerd Theissen, koji se bavi ispitivanjem socijalne situacije među kršćanima kakva se može naslutiti u novozavjetnim tekstovima, smatra da je Jak 2 kritika bogataša unutar zajednice krštenih koji su pod utjecajem grčko-rimske uloge tzv. patrona očekivali veću čast na liturgijskim skupovima. U tom duhu ističe kako je Abraham pri spremnosti da žrtvuje sina imao povjerenja u Boga koji može riješiti i nerješivi problem, iako je njegov postupak etički veoma problematičan: »U skladu s proširenom tradicijom o Abrahamu u židovstvu i kršćanstvu, Jakov odabire primjer spasonosnog djela učinjenog iz vjere koje se sastoji u kulturnom postupku: vezanje Izaka. To je ritualni čin, spremnost na žrtvovanje čovjeka. Ovdje smo na drugoj razini u odnosu na pomaganje braći i sestrama u nevolji. U raspravljanju o 'djelima' pisac čini strahovit korak od po sebi potrebnog pomaganja nevoljnih k obrednom činu koji se protivi svakoj obiteljskoj etici. Zapovijed da žrtvuje vlastitog sina nerazumljivija je i iracionalnija od svih pojedinačnih ritualnih zapovijedi, o kojima su se sporili prvi kršćani. Ako je bilo ispravno to slijediti, zašto ne bi trebalo u svakodnevici slijediti mnogo bezazlenije ritualne Božje zapovijedi? Možda zato Jakovljeva poslanica dodaje primjer bludnice Rahabe, koja je sakrila izraelske špijune – što je sa stajališta židovskih osvajača svakako bilo dobro 'djelo' u etičkom smislu riječi. Radi se naime o rehabilitaciji djela u širokom smislu, ritualnih i etičkih djela.«⁵¹ Iz okolnosti da je Abraham spreman nastupiti protiv uobičajene obiteljske etike, te da Rahaba krši vjernost domovini kako bi spasila strane uhode, on zaključuje da kršćanima vrednote vlastitog grada i naroda nisu vrhunske pri življenju vjere.⁵² Ovo znači da je Jakov pri obradi Abrahamova i Rahabina vjerničkog postupanja otvoren za židovstvo svoga vremena i zato bi njegova poslanica mogla biti impuls za današnji dijalog između kršćana i Židova, kao i za dijalog pravoslavaca, katolika i protestanata.⁵³

U r. 25 pri iznošenju primjera Rahabe Jakov misli na kanonsku građu u Jš 2,1-21. Ona je bila prostitutka u Jerihonu, kada su onamo stigle Jošuline uhode da izvide kakva je zemlja i njezini stanovnici. Čuvši za djela koja je Bog učinio u prilog Izraelcima, povjerovala je u Boga jedinoga te uhodama pomogla da se spa-

---

⁵¹ G. THEISSEN, »Die pseudoepigraphie Intention des Jakobusbriefes. Ein Beitrag zu seinen Einleitungsfragen«, u: P. v. GEMÜNDEN – M. KONRADT – G. THEISSEN, *Der Jakobusbrief. Beiträge zur Rehabilitierung der 'strophernen Epistel'* (Beiträge zum Verstehen der Bibel, sv. 3), LIT Verlag, Münster, 2003., 54–81, citat str. 76.

⁵² Usp. Theissenov drugi prilog u istoj knjizi: »Ethos und Gemeinde im Jakobusbrief«, *isto*, 143–166.

⁵³ H. FRANKEMÖLLE, *nav. dj.*, 473: »Iz te perspektive on je istinski veliki graditelj mostova u ekumenskom razgovoru sa židovstvom kao i između evangeličkih, katoličkih i pravoslavnih teologa. Odreći se Jakovljeva glasa značilo bi iskopčati međuljudsku, društvenu i političku dimenziju vjere.«

se od gradske potjere, a oni joj obećali da će prilikom osvajanja grada poštediti nju i njezine ukućane. Rahaba je Židovima simbol pogana koji su se zanimali za djela Božja u narodu Božjem te se nastojali vjernički uključiti u taj narod. Prema Flavijevim *Starinama* V,1,2.7 bila je gostioničarka (*inkeeper*) u Jerihonu u vrijeme dolaska Jošuinih izaslanika, a Jošua je poštedito nju i svu rodbinu koja se sklonila u njezinu gostionicu.⁵⁴ Ovo je znak da prema židovskoj tradiciji nije ostala prostitutka nego je promijenila svoj način življenja. Prema rabinskim spisima, nakon potpunog obraćenja na židovstvo, udala se za Jošuu. Prema Heb 11,31 ona nije »propala s nepokornicama« zato što je vjerovala i mirno primila uhode, a prema *Prvoj Klementovoj* 10 – 12 ona je zajedno s Lotom i Abrahamom primjer gostoprimitstva zato što su primili »glasnike«. Moguće je Jak 2,25 povezati s Jak 2,13: kao što se milosrdnim postupcima Rahaba spasila da ne propadne zajedno s drugim stanovnicima Jerihona, tako će se na budućem sudu spasiti oni koji sada iskazuju milosrđe. R. Wall posebno upozorava na Septuagintinu formulaciju Jš 2,12 gdje Rahaba govori uhodama da im čini milosrđe (*poiō hymin eleos*) te moli da i oni iskažu milosrđe domu oca njezina kada uđu u grad.⁵⁵ »Za čitatelje Jakovljeve poslanice koji su po socijalnom položaju bliži Rahabi nego Abrahamu postoji smisao po kojem je zgoda o njoj uspješnija. Također u situaciji političke nemoći i socijalne otuđenosti, prostitutka koristi svoj postupak da isprosi trajno spasenje. Svakako trebamo uočiti da prema Jš 6,25 Rahaba i njezina obitelj bivaju pošteđeni od Božje kazne nad Jerihonom te 'ona ostade među Izraelcima do danas'. Slično Jakovljevi čitatelji, iako siromašni i bez moći, mogu uporabiti svoja djela gostoprimitstva da pokažu ljubav prema Bogu i tako sebi osiguraju krunu vječnoga života (1,12).«⁵⁶ Zajedno s Juditom Rahaba je jedna od starozavjetnih junakinja koje nadahnjuju današnje vjernice pobornice ženskih prava da iz svoga ženskog iskustva i gledanja problema današnjih žena meditiraju njihove riječi i djela.⁵⁷

⁵⁴ Engleski tekst *Ant* V,1,2.7 vidjeti u: *Josephus Complete Works*, preveo W. Whiston, Kregel Publications, Grand Rapids, Michigan, 1971., 104–105.

⁵⁵ Usp. R. W. WALL, »The Intertextuality of Scriptures: The Example of Rahab (James 2:25)«, 230–231.

⁵⁶ Isto, 232.

⁵⁷ Usp. M. W. DUBE, »Rahab Says Hallo to Judith. A Decolonizing Feminist Reading«, u: F. F. SEGOVIA (ur.), *Toward a New Heaven and New Earth. Essays in Honor of Elisabeth Schüssler Fiorenza*, Orbis Books, Maryknoll, New York, 2003., 54–72. Na str. 70 kaže: »Razlika između Rahabe i Judite je jasna: prva predstavlja suradnju s imperijalizmom, dok mu se druga suprotstavlja, a ipak su obje zgode dio izraelske baštine. U zgodi o Rahabi Izrael je agresor te zauzima Jerihon uz pomoć žene koja trguje seksualnim uslugama; u zgodi o Juditi na Izrael je izvršena agresija i spasenje se događa po ženi koja jest poželjna ali ne može biti uzeta. Ipak je u oba slučaja zgoda o željenoj zemlji poistovječena sa ženom, bilo raspuštenom (Rahaba u Jerihonu), bilo čistom (Judita u Betuliji). Ti likovi žena predstavljeni su iz patrijarhalne perspektive kao načini da se artikuliraju imperijalistički radni projekti. Možemo li ih čitati u svrhu oslobođenja žena?«

U r. 26 je nova usporedba nakon koje slijedi zaključak: »Jer kao što je tijelo bez duha mrtvo, tako je i vjera bez djela mrtva«. Pokazavši na primjerima Abrahama i Rahabe da je vjera bila pokretač njihova djelovanja, sveti pisac se vraća svojoj osnovnoj tezi: vjera bez djela je mrtva. *Pneuma* – duh ovdje znači ono što hebrejska antropologija zove *nefeš*, životni dah po kojem čovjek živi i razlikuje se od drugih živih bića (usp. Post 2,7; 6,17; 7,15; Ps 104,30). Bez toga životnog daha čovjek umire, zapravo nije čovjek. Zato ovdje *pneuma* i *sōma* nisu helenistički pojmovi nego biblijska antropologija. Oba starozavjetna primjera zorno pokazuju da vjera i djela nisu oprečne vrijednosti nego se dopunjuju i međusobno ovise: »Nužno jedinstvo između stava i akcije bilo je temeljna pretpostavka svakog moralnog govora u starini. Polemičarima je omogućavalo da povežu loš moral s lošim uvjerenjima. Parodistima je omogućavalo da izruguju licemjerstvo onih koji su jedno govorili a drugo činili. Takvo shvaćanje iskristalizirano je u kasnijoj skolastičkoj izreci *agens sequitur esse*: način na koji nešto djeluje izlazi iz onoga što ono jest. Stvar je u tome da djela nikada nisu nadomjestak za stav, nego da djela očituju stav. Ako pak nema djela, onda je stav jednostavno 'prazan, beskoristan, mrtav'.«⁵⁸

Protestantski egzeget Roman Heiligenthal istražio je Jak 2,14-26 u kontekstu povezivanja vjere i djela kod grčko-rimskih autora, prema ranom židovstvu, Novom zavjetu i ranom kršćanstvu.⁵⁹ Prema grčko-rimskoj etici izvanjska djela čovjeka su znakovi njegovog unutarnjeg vrednovanja. Prema nadahnutim spisima kršćana djela pretaču vjeru u etično ponašanje te izražavaju jedinstvo vjerničke zajednice. Uklopivši Jak 2,14-26 u široku viziju novozavjetnih, židovskih i rano-kršćanskih spisa o međusobnom dopunjavanju vjere i djela, zaključuje: »Jakov reagira na tipičnu konfliktnu situaciju svojih povijesnih naslovnika sustavno-teološkim argumentima. Na poremećaj 'socijalnog izjednačavanja' među siromašnim i bogatim članovima zajednice odgovara ekleziološki utemeljenim zahtjevom za vjerom koja se dokazuje djelima, jer mu je stalo da zajednice obveže na bratsko ponašanje ... U Jakovljevoj poslanici posebno se jasno pokazuje socijalna dimenzija djela za međusobni odnos ljudi. Jakovljevo suprotstavljanje vjere i djela treba gledati manje u okviru razračunavanja s pavlovskim raspravama o opravdanju

---

⁵⁸ L. T. JOHNSON, *The Letter of James*, 247.

⁵⁹ R. HEILIGENTHAL, *Werke als Zeichen. Untersuchungen zur Bedeutung der menschlichen Taten im Frühjudentum, Neuen Testament und Frühchristentum* (WUNT, 2. Reihe, 9), J. C. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen, 1983. Iz tradicije o Isusovu povezivanju svjedočke vjere i djela obradio je Mk 7,14-23; Mt 5,13-16; 7,15-23; 23,1-12; Iv 3,16-21; 5,19-20; 8,31-47; 10,31-38. Iz Pavlova inzistiranja na »vjeri ljubavlju djelotvornoj« obradio je Gal 5,19-26; 1 Kor 3,5-7; 2 Kor 5,2-10; Rim 2,1-11.14-3,8; 3,20-48; 13,1-7.

nego na podlozi socijalnih napetosti koje su se razvile u prvim helenističkim zajednicama na temelju njihove socijalne višeslojnosti.«⁶⁰

Zbog ovog povezivanja vjere i djela Jakovljeva je poslanica je zanimljiva kao etičko-mudrosni spis Novoga zavjeta. Tako Rudolf Schnackenburg u drugom svesku svoga djela *Moralna poruka Novoga zavjeta* posvećuje posebno poglavlje Jakovljevoj poslanici u kojem sažima Jakovljevo shvaćanje slobode i ljubavi prema bližnjemu te djela milosrđa prikazuje kao znakove vjere.⁶¹ Franz Mussner pri istraživanju etičke motivacije u Jakovljevoj poslanici vidi u 2,1-26 ključnu riječ »pistis – vjera« te nabraja sljedeće etičke motive u tom poglavlju:

- vjera u Krista proslavljenog temelj je za izbjegavanje »kulta личности« (2,1);
- siromahe je Bog odabrao da budu bogataši u vjeri i baštinici obećanog kraljevstva (2,5);
- tko ispunja kraljevski zakon ljubavi prema bližnjemu, dobro čini (2,8);
- svaki grijeh je prijestup zakona, pa i kult личности (2,10.11);
- na posljednjem sudu zakon će biti nemilosrdan prema onima koji ne vrše milosrđe (2,12.13);
- vjera i djela trebaju se dopunjavati, Abraham i Rahaba su zoran primjer takvog etičnog postupanja (2,14-26).

Takva vjera je sastavni dio »mudrosti odozgo« koja je čista, mirotvorna, milostiva, poučljiva, puna milosrđa, postojana, nehinjena (3,13-18); odgaja vjernike za etično djelovanje u crkvenoj zajednici i u svijetu.⁶² Na crti Isusa iz Evandjelja po Luki, Jakov je veliki pobornik socijalne pravde i branitelj siromaha.⁶³

⁶⁰ Isto, 47 i 312.

⁶¹ Usp. 15. poglavlje »Jakobus«, u: R. SCHNACKENBURG, *Die sittliche Botschaft des Neuen Testaments. Band 2: Die urchristlichen Verkündiger*, Herder, Freiburg, 1988., 193–225. Oslanja se na istraživanje R. Heiligenthala.

⁶² F. MUSSNER, »Die ethische Motivation im Jakobusbrief«, u: H. MERKLEIN (ur.), *Neues Testament und Ethik. Für Rudolf Schnackenburg*, Herder, Freiburg, 1989., 416–423, osobito 417–419. Na str. 420 donosi popis od 23 teme o načinu ponašanja kakvo traži ova poslanica. U zaključku (str. 423) ističe: »Etika i etička motivacija ove poslanice temelje se prvenstveno na govoru o Bogu, kao kod Isusa. Mnogi dodiri s Isusovom etikom podupiru rečenicu A. Schlattera: 'Ovdje govori jedan Isusov brat'. U tom smislu i Jakovljeva poslanica govori 'o Kristu'. Međutim, ovdje ne govori samo jedan Isusov brat, nego i prenositelj velike židovske baštine, kako je upravo razvidno iz utemeljenja etičke motivacije na učenju o Bogu, jer je ta baština 'zaista židovska' (Frankemölle), kao i zahtjev ove poslanice da se vjera treba očitovati u svagdašnjici po 'djelima', iako ne (više) po djelima obrednih propisa. Židovu je stalo do ispunjenja Božjih odredbi u svagdašnjici. Rehabilitacija Jakovljeve poslanice u punom je tijeku. Njezina etika trajno je aktualna.»

⁶³ Usp. poglavlje »Justice and Social Justice« u: D. HARRINGTON – J. KEENAN, *Jesus and Virtue Ethics. Building Bridges between New Testament and Moral Theology*, Sheed and Word, Laham, Maryland 2002., 121–132.

Zaključak

Jakov zajedno s kanonskim djelima SZ u Septuagintinu prijevodu te s djelima judaizma iz vremena pred i nakon nastajanja Novoga zavjeta zove Abrahama prijateljem Božjim u smislu da je bio vjeran Bogu cijeloga života i u različitim životnim kušnjama, osobito u mudrom služenju darom govora, ugošćavanju nepoznatih putnika, spremnosti da žrtvuje Izaka i strpljivom podnošenju Sarine smrti. Abraham i Rahaba su uzori vjere i djela Židovima i kršćanima. Kod njih su se upotpunjavale vjera i vjernička praksa. Za razliku od prvog evanđelista koji je polemizirao sa Židovima svoga vremena pri mučnom razdvajanju Isusova pokreta od judaizma farizejskog usmjerenja, Jakov ne vidi nikakve napetosti između kršćana i Židova. On djeluje pomirljivo i dijaloški. »Jakov temelji svoje moralne poticaje radije na teološkim nego na kristološkim načelima te nudi istinski most između kršćana i Židova kojima je zajednička vjera u jednoga Boga, Stvoritelja, Zakonodavca i Suca. Ta prosudba suvremenog teologa Maurice Hogana slaže se s izvornom nakanom ove poslanice.«⁶⁴ Zato je Jakovljeva poslanica dokument dijaloga između kršćana i Židova.

Kur'an kaže da je Bog izabrao Abrahama za svoga prijatelja i preporučuje primjer njegove vjere (4,125).⁶⁵ On je prema vjeri muslimana još kao dijete spoznao Boga (6,75-79), bio je rušitelj idola i tražitelj Boga.⁶⁶ Hans Küng u svojoj studiji o islamu s aspekta mogućeg dijaloga kaže da o Abrahamu govori oko 245 ajeta u 25 sura te da je među Arapima još prije Muhamedova nastupa postojao reformistički pokret koji se pozivao na religiju Abrahama. Karl-Josef Kuschel u svojoj knjizi *Spor oko Abrahama*⁶⁷ pokazuje kako judaizam, kršćanstvo i islam *kreativno upotrebljavaju tradiciju o Abrahamu* slažući se u bitnome: on je prvi monoteist i potpuno je vjeran Bogu, kod njega se vjera i djela upotpunjavaju. Abraham putnik vjere i prijatelj Božji zove nas na dinamično izgrađivanje povjerenja među sljedbenicima monoteističkih religija radi izgradnje humanijeg svijeta.

---

⁶⁴ D. C. ALLISON, nav. čl. (bilj. 8), 567. U bilješci upućuje na članak M. HOGAN, »The Law in the Epistle of James« iz 1997.

⁶⁵ Usp. M. ASAD, *Poruka Kur'ana*, El-Kalem, Sarajevo, 2004., 124. Izvorna riječ je *halil* ali je ovaj prijevod preriče: »Allah je uzvisio Ibrahima svojom ljubavlju«. Korkutov prijevod ima: »A Ibrahima je Allah uzeo za prijatelja«.

⁶⁶ Usp. natuknicu »Ibrahim«, u: N. SMAILAGIĆ, *Leksikon islama*, Svjetlost, Sarajevo, 1990., 261–262, te poglavlje »Abraham – gemeinsamer Stammvater der 'Leute des Buches'«, u: H. KÜNG, *Der Islam – Geschichte, Gegenwart, Zukunft*, 3. izd., Piper, München, 2004., 78–90.

⁶⁷ K.-J. KUSCHEL, *Spor oko Abrahama. Što Židove, kršćane i muslimane dijeli a što ih ujedinjuje*, Svjetlo riječi, Sarajevo, 2000.

Summary

**ABRAHAM – GOD’S FRIEND AND A MAN OF FAITH AND
WORKS ACCORDING TO THE LETTERS OF JAMES**

Modern exegetes are convinced that historical addressees of the Letter of James were converts of Greek culture who, before their baptism, listened to homilies in synagogues of Jewish Diaspora. Therefore, they had as »subtext«, the temptations of Abraham as they are depicted in canonical books of the Old Testament and in extra biblical works, such as The Book of Jubilees, the writings of Philo and other documents of Judaism. In these writings, among Abraham’s works inspired by his faith are listed: his migrations for the sake of practicing his monotheistic faith, his hospitality of unknown visitors and of needy persons, his self-control in speech, his ‘binding’ of Isaac and his patient bearing of Sarah’s death. Jacob’s addressees could see allusions to Abraham’s temptations in 1:1.2-8.19; 2:8.13.19-24; 3:13; 4:4-5; 5:1-6. When James 2:23 says that Abraham was »called the friend of God« because of his works based on his monotheistic faith he thinks of canonical books and different writings of Judaism according to which Abraham was God’s favored one because he has answered God’s call and remained faithful in all his temptations. In such a context »to be a lover of the world makes one an enemy of God« (James 4:4) involves a concept of the world which is not dualistic but ethical: a theoretical believer who in his or her conduct follows secular criteria and does not take seriously into account God’s existence. Because of its teaching that personal faith and works of charity complement each other, James is important for Christian-Jewish dialogue, but also for inner Christian dialogue between Catholics and Evangelicals. In Islam Abraham is called the friend of God (Qur’an 4,125), the idol-breaker and one who migrates for the sake of free practicing of his monotheistic faith. Therefore, religious model of Abraham can inspire Christians and Muslims for a dialogue which would enable them to contribute toward building up a more humane world. James 2:15-16 points out: »If a brother or sister has nothing to wear and has no food for the day, and one of you says to them: ‘Go in peace, keep warm and eat well’, but you do not give them the necessities of the body, what good is it?« In 2:25 James presents as model of faith and works Rahab who, after opening for belief into the unique God, protected the spies of Joshua at the expense of her home town. In these two details Christian women look for inspiration while developing the role of women in the Church and in modern world.

Key words: Abraham, God’s friend, man of faith, Jacob’s Epistle.